

Filosofia a primària

Ensenyar a pensar

M. Dolors Guix Feixas

Escola de Can Puig de Banyoles (Girona)

mguix12@xtec.cat

Resum: *En l'article s'hi dona resposta a una sèrie d'interrogants que es plantegen quan hom diu "fem filosofia a primària".*

Per què? D'on surt? En què consisteix? Què es pretén? Com es treballa?

Aquesta experiència, que comparteixen escoles de més de trenta països, es porta a terme a l'escola de Can Puig de Banyoles des de fa una vintena d'anys, amb una valoració molt positiva, tant dels mestres que l'imparteixen com dels alumnes que en gaudeixen.

Paraules clau: *Filosofia, primària, currículum, habilitats de pensament, actes mentals, comunitat d'aprenentatge, cooperació intel·lectual, estima del coneixement, reflexió estètica.*

Abstract: *This is an article to provide answers to the questions that are raised by the expression "let's do philosophy with primary school children".*

Why? Where has this idea come from? What does it involve? What is its aim? How is it done?

This initiative has involved primary schools from more than 30 countries, including the Can Puig de Banyoles Primary School, where for more than 20 years both teachers and pupils have benefited from and enjoyed philosophical enquiry.

Key words: *philosophy, primary school education, curriculum, thinking habits, mental acts, learning community, intellectual cooperation, love of knowledge, aesthetic reflection.*

Introducció

M'agradaria començar aquest article utilitzant les paraules dels alumnes de sisè (onze-dotze anys) amb què expressen què és la filosofia i què hi fan a les classes de filosofia.

En Jordi diu: «Vaig buscar al diccionari la paraula filosofia i vaig veure que era la unió de dues paraules gregues:

Filo, que vol dir *estimar*.

Sofia, que vol dir *saber, coneixement*.

»I vaig veure que, si ajuntava les dues paraules, trobava ESTIMAR EL SABER, EL CONEIXEMENT, i això penso que és el que fem a la classe de filosofia: *estimar el coneixement*.»

Els seus companys hi afegiren: «També aprenem a: *imaginar, observar, pensar, raonar, expressar-nos, mostrar els nostres sentiments, comportar-nos correctament, relacionar-nos, respectar els companys i els objectes*.»

Això que expressen els alumnes és realment el que fem a les classes de filosofia.

Faig de mestra en una escola de Banyoles (Girona) que es diu Can Puig. És una escola, en procés de creixement, que va passant d'una línia a dues. En aquests moments hi ha tres-cents seixanta alumnes des de P3 a sisè i, des de fa vint anys, vam introduir en el nostre projecte el currículum de Filosofia per a nens.

Per què?, d'on surt?, en què consisteix?, què pretén?, com es treballa?

Aquestes són les qüestions que es fan els pares i molts altres adults que no coneixen el projecte.

La filosofia s'associa, generalment, a secundària o a la universitat; però no a primària, i encara menys a educació infantil.

1. Per què?

El curs 89-90, quan a les escoles encara s'hi cursava l'EGB, havíem d'implantar la possibilitat d'Ètica/Religió a la nostra escola. Vam pensar que una alternativa a aquest immens espai que s'anomena Ètica podria ser la nova visió de Filosofia que ens ofería l'IREF2.

L'estiu anterior, dos mestres de l'escola ens havíem apuntat al curs de Filosofia 6/18, que s'impartia, com a novetat, a l'Escola d'Estiu de Girona. Els curs va ser allixonador. Se'ns van obrir noves perspectives i noves maneres de treballar amb els nostres alumnes. Introduir el pensament filosòfic a primària era tot un repte, difícil de creure, problemàtic i impensable. Mentre participàvem a l'Escola d'Estiu, els dubtes, els problemes i les dificultats es van anar dissipant. Vam aprendre la metodologia i, abans que res, el sentit d'aquesta metodologia: potenciar el pensament de qualsevol persona, tingui l'edat que tingui.

D'una manera o altra, *tothom pensa*; el problema es troba a fer que aquest pensament aflori coherentment i, a vegades, s'expressi del tot. Els educadors sabem molt bé que els nostres alumnes responen segons els estímuls que els oferim.

Vam pensar que el mètode tenia moltes possibilitats i permetia que el protagonista fos l'alumne mateix.

Hi havia una base tan àmplia d'actuació que la lectura dels manuals era una simple excusa per fer sortir tot allò que tots els nens d'aquestes edats porten dins; però que els costa d'expressar. Aquesta "excusa" està pensada, meditada i adequada a l'objectiu que es pretén: els protagonistes són nens i nenes de la mateixa edat dels alumnes a qui van dirigits els manuals (llibres); tenen els mateixos dubtes, les mateixes angoixes, les mateixes il·lusions, els mateixos problemes... són un reflex de la "seva" realitat. Qualsevol alumne, sigui quina sigui la seva manera de fer, es pot sentir identificat amb algun dels personatges que presenta Pèbili, Kio i Gus, Pimi...

Les possibilitats que ens ofería el mètode eren moltes i lligaven totalment amb la nostra idea d'escola: oberta, integradora i plural; que potenciés la formació integral de tots els seus alumnes.

La Filosofia, com a mare de totes les ciències, ens ajuda a aprendre i a desenvolupar uns determinats conceptes i procediments, i unes determinades actituds i competències.

Entre els conceptes podem distingir: la justícia, la veritat, la bellesa, el món, la identitat personal, el temps, l'amistat, la llibertat...

Quant als procediments, aprenem a: definir termes, adquirir conceptes, construir hipòtesis, plantejar qüestions, fer inferències, fer generalitzacions, donar raons, justificar, establir relacions, descobrir ambigüitats, utilitzar raonaments lògics —inductius, deductius, analògics.

L'actitud de la comprensió ens ajuda a passar d'una situació desconeguda a una de coneguda i, per tant, a saber reaccionar.

Les competències bàsiques, comunicatives, metodològiques, personals i de conviure i habitar el món hi són en tot moment representades.

La Filosofia per a nens casava perfectament amb les nostres creences pedagògiques, ja que té com a finalitat formar:

- Ciutadans que pensin, escoltin i parlin raonablement —elements essencials per a la participació democràtica.
- Es tracta de convertir l'alumne en un ésser més atent al discurs, més reflexiu i més raonable amb uns elements de judici.

2. D'on surt aquest projecte?

El professor nord-americà Matthew Lipman, catedràtic de Filosofia de la universitat de Colúmbia a Nova York, comprovava any darrere any que els seus alumnes sabien molta teoria filosòfica, coneixien molt bé els filòsofs i les seves obres; però no sabien pensar, raonar, comunicar-se, compartir..., és a dir, tenien poc desenvolupades les habilitats de pensament. Això el va portar a crear un projecte que ensenyés els nens, des de petits, a desenvolupar totes les seves potencialitats intel·lectuals, i així va néixer Philosophy for Children (Filosofia per a nens).

El 1987 un grup de professors de filosofia — entre ells el Dr. Terricabres, Eulàlia Bosch i Irene de Puig— va assistir a un curs d'aquesta ciència a Nova Jersey i hi van descobrir aquell projecte. Els va entusiasmar tant que van decidir muntar el grup IREF(3) per introduir el projecte a casa nostra. Aleshores van començar els primers contactes amb diverses instàncies educatives.

3. En què consisteix?

En català hi ha el currículum anomenat Filosofia 3/18 que consisteix en diversos programes:

EDUCACIÓ INFANTIL:

Programa: *Juguem a pensar*. Llibre de l'estudiant: *Tot pensant... contes*, d'A. Sàtiro / I. de Puig. Manual del professor: *Tot pensant*, d'A. Sàtiro / I. de Puig

EDUCACIÓ PRIMÀRIA:

Cicle inicial: Programa: *Pensar amb els sentits*. Llibre de l'estudiant: *Pèbili*, de M. Gómez / I. de Puig. Manual del professor: *Persensar. Percebre, sentir, pensar*, d'I. de Puig

Cicle mitjà: Programa: *Filosofia de la Naturalesa*. Llibre de l'estudiant: *Kio i Gus*, de M. Lipman. Manual del professor: *Admirant el món*, de M. Lipman.

Cicle superior: Programa: *Filosofia del llençatge*. Llibre de l'estudiant: *Pimi*, de M. Lipman. Manual del professor: *Buscant el sentit*, de M. Lipman.

El projecte disposa, també, de manuals per a secundària i per a batxillerat.

Actualment el projecte està completat amb materials de música, cinema, pintura...

Cada programa, per tant, se centra amb algun tema i/o aspecte relacionat molt directament amb l'edat de l'alumne a qui va dirigit.

Tots els programes disposen d'un manual per al professor i un llibre per a l'alumne. Aquests són sempre relats amb acció que no tenen com a finalitat entretenir ni produir plaer —tot i que no ho defugen—; són fonamentalment uns textos per al DEBAT, una "excusa" per a la discussió.

Persensar, per exemple, es basa en els sentits, perquè va dirigit als nens i nenes de la darrera etapa d'educació infantil i al cicle inicial de primària. Coincideix en un moment de descoberta del propi cos i de les seves possibilitats. Aquesta curiositat porta tant a l'exploració dels sentits com a la formació de la pròpia identitat. Per tant, treballa l'educació per a la sensibilitat i la raonabilitat.

Kio i Gus se centra en la naturalesa. És un programa que pretén encoratjar a raonar sobre la natura. Hi trobem dos nens de ficció, Kio i Gus, que exploren certs aspectes de la naturalesa, concretament la zoologia i l'ecologia. El programa ajuda a cultivar les disposicions, a imaginar, a inquirir, a especular, a ser crític, a fer hipòtesis i a inferir, tot utilitzant els actes mentals de superar, desitjar, conjecturar, concedir, recordar, escollir, jutjar, decidir, comprar... Molts d'aquests actes tenen components verbals com ara: asserir, dir, al·legar, afirmar, explicar, proposar, insinuar, manifestar, establir. S'hi treballen, també, diferents habilitats de raonament (formular preguntes, oferir raons, construir definicions, classificar,

fer sèries, posar exemples, formar conceptes) i de recerca; aquestes van associades amb el desenvolupament de procediments científics (mesurar, observar, descriure, realitzar estimacions, explicar, predir i verificar).

Pimi es basa en el llenguatge. És un programa que cultiva les arts del raonament, de la lectura i del llenguatge, i que es dedica, per tant, a aguditzar les habilitats de pensament, mentre dóna als nens una oportunitat perquè, a través d'una investigació dialògica i cooperativa, puguin pensar filosòficament sobre les idees que els interessin. L'estat d'admiració i desconcert característic de la primera infantesa es fa present en *Pimi*. Els nens queden desconcertats per les relacions familiars, amb unes intrincades regles i uns misteriosos orígens.

4. Què pretenem?

L'objectiu prioritari de tot el projecte és dotar d'eines els estudiants per fer-los capaços de pensar millor pel seu compte.

No pretenem formar petits filòsofs, però sí que pretenem formar ciutadans que parlin i pensin raonablement i siguin més creatius i més feliços, tot aprenent a respectar les idees dels altres, malgrat que no hi estiguin d'acord.

Ensenyar a pensar serveix perquè els nens i nenes siguin autònoms, pensin pel seu compte, explorin alternatives als seus punts de vista, descobreixin els prejudicis propis i trobin raons per a les seves creences.

Sabem que les habilitats de pensament no són innates; però les podem adquirir mitjançant la repetició d'actes, i sovint requereix esforç i atenció.

Pretenem, doncs, que els nostres estudiants siguin hàbils en comprensió, raonament, resolució de problemes i aprenentatge.

5. Com ho fem?

L'aula és una comunitat de persones que comparteixen: coneixements, sentiments, pensaments... Es tracta, doncs, de convertir aquesta comunitat de persones en una comunitat d'aprenentatge regida pel diàleg, la investigació i la cooperació.

La cooperació intel·lectual i el respecte mutu són imprescindibles per ensenyar a pensar d'una manera autònoma, creativa i raonable.

En aquesta comunitat de recerca, d'investigació o d'aprenentatge, l'alumne pensa, sent i actua.

Per començar la classe, ens relaxem. Cada dia un alumne/a diferent es prepara un conte, una llegenda... i ens l'explica, mentre ens fa massatges a l'esquena i escoltem una música de fons.

El treball a l'aula parteix d'un text: *Pèbili*, *Kio i Gus*, *Pimi*...; d'una obra d'art: pintura, escultura...; d'un joc; d'una pel·lícula... A partir d'aquí es posen en funcionament ACTES MENTALS que deriven en HABILITATS DE PENSAMENT (agrupar, anticipar conseqüències, buscar alternatives, buscar semblances i diferències, cercar, classificar, comparar, crear, descriure, establir relacions causa - efecte, endevinar, idear, imaginar, inferir, inventar, observar, seleccionar possibilitats...), SENTIMENTS (inquietud, impaciència, sorpresa), ACTITUDS (curiositat, empatia, ganes d'aprendre).

Els alumnes s'asseuen en rotllana i aprenen a demanar la paraula, a parlar d'un en un, a escoltar-se, a seguir el fil temàtic, a respectar-se, a intercanviar opinions...

El mestre *organitza* (l'espai i el treball que cal fer), *dinamitza* (conduïx el diàleg, perquè l'alumnat pugui desenvolupar les seves habilitats de pensament —parlar, sentir, actuar) i fa de *mitjancer* (facilita un ambient afectiu, acollidor i rigorós).

A2.-OBSERVEM LES ESCULTURES DE BANYOLES	
FITXA D'OBSERVACIÓ DE L'ESCULTURA	DATA DE L'OBSERVACIÓ:
1. MESURES:	a) Alçada..... b) Amplada..... c) Gruix.....
2. FORMA:	a) Té forma de..... b) Té subformes (cavitats, orificis, volums.....)
3. TEXTURA:	Fina o rugosa.....
4. COLOR:	a) Pintada o no. Tota o alguna part..... b) De quin color o colors és.....
5. MATERIAL:	a) És d'un material o varis..... b) Tipus de material o materials.....
6. MISSATGES:	a) Què et comunica? Per què?..... .... b) Pots relacionar aquesta escultura amb algun element natural? Quin? Per què?..... .... c) Títol que li posaries..... d) Pregunta quin títol li ha posat l'autor/a i qui és..... .....
MT3 - Fitxa d'observació de l'escultura	

A cada sessió, hi ha un moderador i un secretari diferents. El moderador condueix el debat, dóna la paraula i distribueix el temps d'intervenció de cadascun dels companys. La feina del secretari consisteix a sintetitzar el que es diu i escriure-ho en un llibre d'actes, a fi de tenir-ne constància i servir de fil conductor per als propers debats.

Aquest llibre d'actes està sempre a l'aula, a disposició de tothom, per poder-lo consultar, llegir, revisar i esmenar sempre que es cregui convenient.

El llibre d'actes el comença cada grup classe quan s'inicia en el programa i el continua al llarg dels diferents cursos. En finalitzar l'escolarització, aquest llibre és el reflex de tot el que s'ha treballat a l'aula de filosofia. Les primeres actes són molt senzilles i curtes; però van millorant progressivament, fins a arribar a quasi una

transcripció literal de tot allò que es diu durant la sessió. El fet de donar molta importància a la transcripció escrita d'allò que es diu en una classe fa millorar les destreses comunicatives tant en l'àmbit escrit com en l'oral, ja que tothom sap que quedarà constància escrita d'allò que diu.

Tots els alumnes, al llarg del curs, passen pels dos rols; això fa que tothom hi pari atenció i aprengui dels errors dels companys que els han precedit. La figura del moderador va prenent constància del seu paper i cada dia va millorant col·lectivament la seva tasca; així l'alumne que fa de moderador va aprenent quan ha de donar la paraula, a qui l'ha de donar primer, quan ha de tallar una intervenció massa llarga. La figura de secretari també va millorant al llarg de les sessions i els alumnes van aprenent a destriar el que és important del que és superflu.

5.1 Tot dialogant amb les escultures de la meua ciutat

Relacionat amb el projecte, des de l'escola, amb la finalitat de conèixer i estimar més el nostre poble, vam idear un recorregut escultòric per Banyoles.

El recorregut escultòric neix del plaer de la contemplació i de la conversa, que s'imposa com el mitjà de coneixement més adequat. Mitjançant aquest recorregut escultòric, els alumnes aprenen a valorar i a fixar-se més amb el seu entorn; aprenen a observar, a partir d'unes pautes; saben representar els volums en dues dimensions; s'habituen a compartir els coneixements i les sensacions amb els companys; aprenen a raonar i a justificar el perquè de les coses; aprenen a respectar les opinions dels companys, i descobreixen que una mateixa cosa pot tenir diferents lectures.

La filosofia ajuda els estudiants a apropiarse de les seves idees i creences, i a dirigir la seva vida per un camí on els errors i els encerts els faran créixer.

No n'hi ha prou de tenir idees, cal poder-les reconèixer i poder-se'n servir. Les escultures ens donen l'oportunitat d'arrelar les sensacions, de visualitzar conceptes, d'apropiar-nos d'una part de la nostra ciutat, d'intuir possibilitats, d'imaginar, de crear, de pensar. Ens creen el neguit de decisió. Només si es tenen preguntes, calen llenguatges múltiples, diversos, canviants, sofisticats. La contemplació posa en primer terme el diàleg interior, el procés d'atendre's un mateix, el sorgiment de vells records, la barreja d'estranyes emo-

cions, el desig de deixar-se anar, el passeig visual per l'espai, per l'autor. El recorregut escultòric fusiona contemplació, reflexió personal i contrast.

Les escultures transformen els espais, i aquí ens podem preguntar si l'escultor immortalitza els seus propis dubtes en les escultures o aquestes, arribat un cert punt, adquireixen un enigma propi, difícil d'esbrinar, fins i tot per l'artista mateix.

Una mateixa escultura ens dona sensacions diferents en funció de l'estat d'ànim, dels coneixements previs...

Aquest treball personal compartit després a l'aula amb els altres companys fa que els estudiants aprenguin a conèixer i respectar les opinions dels altres, a partir d'un clima d'empatia col·lectiva.

En definitiva, agafant la comunitat de recerca com a mètode, desenvolupant la discussió filosòfica a l'aula, a partir de temes d'interès de l'estudiant i amb una tasca prèvia que consisteix a parlar d'un en un, demanar el torn de paraula i escoltar atentament què diu l'altre, aquest projecte ens ajuda a fer exercitar al nostre alumnat les capacitats i les habilitats de pensament i a fer-li potenciar les quatre grans estratègies: escoltar, parlar, llegir i escriure. Aconseguim que compreguin i interpretin textos, quadres, escultures...; que s'expressin amb claredat i precisió; que destriïn què és essencial de què no ho és; que sàpiguen recollir la informació i usar-la; que resolguin problemes, i que siguin crítics, imaginatius i creatius.

